

Laimdota Ivanova,
Madonas novadpētniecības un mākslas muzeja galvenā speciāliste

Publikācijas par kultūras pieminekļiem, dabas objektiem un nakšņošanas vietām Madonas rajonā

Nr.	Publikācijas nosaukums	Izdevums, kurā publicēts
1.	Par kultūrvēsturiskiem objektiem, dabas jaukumiem un tūristu apmešanās vietām [Bērzaunes, Viesienas Vestienas pag.]	„Stars”, 2003.g. 28. jūn.
2.	II, t.p. [Liepkalnes, Sausnējas, Ērgļu, Jumurdas pag.]	„Stars”, 2003.g. 15. jūl.
3.	III, t.p. [Lubāna, Meirānu pag. Indrānu pag. Ošupes pag.]	„Stars”, 2003.g. 22. jūl.
4.	IV, t.p., [Praulienas, Ļaudonas, Saikavas, Sāvienas pag.]	„Stars”, 2003.g. 29. jūl.
5.	V, t.p. [Rajona tūrisma informācijas centrs, 1930. gadu tūristu aģenti]	„Stars”, 2003.g. 7. aug.
6.	VI, t.p., [Barkavas, Murmastienes, Varakļānu, Stirnienes pag.]	„Stars”, 2003.g. 19. aug.
7.	VII, t.p. [Cesvaines, Dzelzavas, Sarkaņu]	„Stars”, 2003.g. 26. aug.
8.	VIII, t.p.[Liezēres, Aronas, Lubejas, Oļu]	„Stars”, 2003.g. 2. sept.
9.	IX, t.p., [Lazdonas, Kalsnavas, Mārcienas, Mētrienas pag.]	„Stars”, 2003.g. 9. sept.

Nr.1

Par kultūrvēsturiskiem objektiem, dabas jaukumiem un tūristu apmešanās vietām

Jo vairāk zinām jo vairāk ieraugām – tā gribas teikt ikvienam, kas līdz ar aktīvu tūrisma sezonas sākšanos domā par iespējām aizceļot uz kādu tālu zemi vai atrast *neapgūtas* vietas tepat Latvijā un arī mūsu rajonā. Vai ceļojot zinām, ka tuvumā ir senkapi, kāds uzkalniņš – pilskalns un ka netālu slēpjas kāds īpašs koks vai akmens?

Šogad mūsu rajonā ceļotājiem ir iespējas iepazīt dabu, apskatīt muzejus, pilskalnus, muižas un pilis, piemiņas vietas, kā arī iznomāt laivas, velosipēdus. Daudzveidīgs ir kultūras un sporta pasākumu klāsts. Nogurušie ceļotāji nakšņošanai var izvēlēties vienu no 35 apmešanās vietām – tiek piedāvātas 3 viesnīcas, 10 viesu mājas, 8 lauku mājas, 6 brīvdienu mājas, 6 jauniešu mītnes un 2 kempingi.

Rudens pusē Madonas muzejā iecerēta izstāde par kultūras pieminekļiem un dabas objektiem. Lai noskaidrotu iecienītākās apskates vietas patlaban, informācija tika lūgta pašvaldībām. Daļa jau ir atbildējusi, paldies! Taču interesanti likās uzzināt, ko tūristiem piedāvāja apskatīt pirms vairāk nekā septiņdesmit gadiem un kur varēja atrast nakšņošanas vietu.

1930. gadu populārais sauklis „Apcēlo dzimto zemi!” aktīvi arī tika īstenots. Par ceļošanu atgādināja atklātnes, markas, kalendāri un dažādi izdevumi ar maršrutiem un padomiem ceļotājiem. 1932. gadā Iekšlietu ministrijas emigrācijas un tūrisma birojs izdeva noteikumus par tūristu apmetņu ierīkošanu un darbību, kā arī aizdeva inventāru to ierīkošanai 3762 latu vērtībā. Apmēram simts lauku saimniecības bija apņēmušās uzņemt pie sevis tūristus, tika izdots šo vietu saraksts. 1930. gadu beigās mūsu tagadējā rajona teritorijā tūristu rīcībā bija 45 apmešanās vietas lauku mājās un vairākās skolās. Visvairāk šādu vietu bija Vestienas pagastā. Tūristi varēja nakšņot sešās vietās – Tropelēs (pārzinis P. Kučers), Kulitēnos (R. Baltpurviņš), Lejas Tīžos

(E. Šmita), Kalna Gaiziņos (V. Baltgalvis), Lejas Gaiziņos (J. Bulders), Gaiziņkalna 6 – klasīgajā pamatskolā (A. Priedītis). Kā vēsturiskas vietas un dabas jaukumi bija apskatāms pilskalns Viesienas ceļa malā, no kura paveras tāli skati uz apkārtnējiem ezeriem, Dārznīcas kalns un, protams, Latvijas augstākā vieta – Gaiziņkalns. Bērzaunes pagastā, kur šobrīd *pierakstīts* arī Gaiziņkalns, tagad ir piecas nakšņošanas vietas, agrāk bija viena naktsmītne – Grīvlīčos (J. Ramanis), bet ceļotājiem tika piedāvāts baudīt upju līčus, ezerus un Kaņepēnu pilskalnu ar iespēju apskatīt skaisto apkārtni, kā arī pilsdrupas. Šobrīd Bērzaunes pagastā iecienītākie apskates objekti – kultūras pieminekļi ir Bērzaunes luterāņu baznīca, kulta vieta *Bolēnu Acu avots* un Aronas pilskalns. Agrāk Aronas kalns atradās Grostonas pagastā, kur ceļotāji varēja nakšņot Veizēnu mājās (L. Māliņš).

Vestienas pagastā tūristiem kādreiz bija piecas apmešanās vietas – Bunkānos (J. Lācis), Krastos (P. Bērziņš), Ezerkalnos (P. Ārents), Birzniekos (P. Eglītis) un Latvijas Sarkanā krusta Vestienas nodaļā Slokās (P. Bērziņš). Šajā pagastā varēja doties uz Kāla ezeru ar salām, Priežukalnu – Jāņleju un Ilziņezeru ar brīnumsalu. Vēsturisku vietu cienītāji interesējās par Putnu kalnu Kadiķu jaunsaimniecības zemē, senkapiem Kapu kalniņi, Vestienas luterāņu baznīcu.

Ne visas minētās ēkas ir saglabājušās, arī naktsmītņu vietas ir citas, taču ezeri šajos gadu desmitos nekur nav aizlidojuši, un nemainīgi ir arī kalni, pievilcīgi gan ziemas atpūtas cienītājiem, gan vasaras ceļotājiem – ar neaizmirstamiem skatiem uz apkārtni.

Nr.2

“Starp Veņēniem un Bārkaišiem uzmanību saista augsts kalns, kas uzsliecas ceļa labā pusē. Tas Ziestu kalns – viens no augstākajiem punktiem augstienes dienvidu daļā. Pāri egļu galotnēm jau par gabalu atspīd jaunais trigonometriskais tornis kalna galā. No viņa paveras brīnišķa panorāma uz visu augstieni. Uz austrumiem, apmēram 20 km atstatumā, majestātiski paceļas mūsu kalnu karalis Gaiziņš ar saviem kaimiņiem”, lasām kādā no žurnāla “Ekskursants” 1933. gada numuriem.

No Ziestu kalna skatīt apkārtni tika aicināti Liepkalnes pagastā (šeit un turpmāk par 1930. gadiem – *vecie* pagastu nosaukumi) ieceļojušie, kas apmešanās vietu varēja sameklēt Rāceņu mājās (pārzinis R. Jēriņš). Skati no dažādām Latvijas augstākajām vietām 1930. gados bija īpašs piedāvājums ceļotājiem, ar šo sarakstu varēja iepazīties tūrismam veltītajos izdevumos, bet publicētajos fotoattēlos biežāk kā citi kalni patiesi redzams *mūsu kalnu karalis* dažādos gadalaikos.

Sausnējas pagastā tūristi tika aicināti baudīt skatus no Kaukuru kalna, bet, tāpat kā tagad, nebija naktsmītņu piedāvājuma. Šobrīd pagasta teritorijā atrodas septiņi arheoloģijas pieminekļi, arī Priekšēnu pilskalns jeb Pumpiņkalns. Mainoties pagastu robežām, Sausnējā ir *ienākusi* kādreiz Iršu pagastam piederošā Baltavas viduslaiku pils vieta. Pils rakstos minēta ar 1375. gada skaitli, bet tās atrašanās vieta (Ogres kreisajā krastā, kur upe met asu loku) nav bijusi zināma līdz 19. gadsimta pirmajai pusei. Baltavas vārds tiek skaidrots kā pavasarī putojoša Baltupe, kas varētu būt bijis Ogres upes senais nosaukums. Pils uzbūves veids un raksturs ļaujot secināt, ka tas varētu būt bijis pilskalns (saukts arī Altene, Altiena), kurā vēlāk uzcelta vācu mūra pils.

Šogad mūsu rajonā visvairāk nakšņošanas vietu tiek piedāvāts Ērgļu pagastā – sešas. 1930. gados tādas bija četras – Kurpniekos (pārzinis A. Miķelsons), Mieriņos

(P. Lūsis), Vecpilātos (P. Ivansons) un 2. pakāpes pamatskolā (P. Kalniņš). Ceļotāji varēja apskatīt krāšņos Ogres krastus ar Skanstes kalnu un Ērgļu pilsdrupām, svētozolu Danderos. Skanstes pilskalns joprojām ir iecienītāko apskates objektu sarakstā. Bet kā populārākie šobrīd tiek minēti Vestienas aizsargājamo ainavu apvidū esošie vēstures pieminekļi - Braku” un “Meņģeļu “ muzejs. Iecienīts apskates objekts ir arī Blaumaņa kapi ar mākslas pieminekļiem un salīdzinoši jaunais piedāvājums - vides izziņas “Meža rūķu taka” ar dabas un arheoloģijas pieminekļiem.

Jumurdas pagastā šogad tiek piedāvāta viena viesnīca. Kādreiz bija divas tūristu apmešanās vietas – Kapuņos (J. Zilauss) un Ozolkalnos (A. Miķelsons). 1930. gadu tūristi varēja uzzināt par Velna klēpjiem pie Tjakiem, Krievu kapiem pie Jumurdas ezera, Zviedru skansti, Bada akmeni Sīļu māju zemē. Kā dabas jaukumi tika minēti Jumurdas ezers ar salām un Ogres upes krasti pie Staukura līčiem un Cirstiem. Savukārt Vējavas pagastā naktsmītnes piedāvāja Vēverkalnos (K. Baumanis), plašus skatus uz apkārtni un atpūtu – Bakūžu un Kapukalns, un Dreimaņu ezera krasti.

Nr.3

Uz Lubānas pusi kādreiz ir bijusi iespēja nokļūt pa ūdens ceļu – turpat pirms simts gadiem ar tvaikonīti „Oļegs”, bet 1930. gados – ar „Kultūrtehnīķi”, pa ceļam skatot skaistos Aiviekstes krastus. Šogad saulainā jūlija dienā atlika vien doties ceļā pa sauszemi, lai apskatītu Lubānas pilsētas pašvaldības nosauktos interesantākos tūrisma objektus.

Un tie ir – Lubānas luterāņu baznīca, mākslas skola, vecie kapi un Aiviekste. Aiviekste ir gan ikdiena, kur upes krastos rit lubāniešu dzīve, gan svētki pašiem un pilsētas ciemiņiem, jo plaši izskanējuši pēc vairākkārtējiem „Aiviekstes svētkiem”. Pateicoties lieliskajām Lubānas gidēm Ilzei, Ilutai un Mārai, vietās kur ne vienreiz vien būts, patiesi izdevās ieraudzīt ko jaunu.

Lubānas luterāņu baznīca ir īpaši interesanta ar divām baznīcām vienā. Kā tas iespējams, atliek vien uzzināt, esot Lubānā. Baznīcā ir arī vairāki mākslas pieminekļi, bet no torņa uz visām debess pusēm var skatīt pilsētas zaļo panorāmu. Mākslas skola atrodas vēsturiskā ēkā, kas savulaik celta kā pilsētas skola. Vecie kapi interesanti ar vairāku ievērojamu cilvēku atdusas vietām un Svētās uguns altāri, kā arī vairākiem visai teiksmainiem stāstiem. Varbūt kāds zina stāstīt par Svētās uguns altāra autoru?

1930. gados Lubānas pagastā ceļotājiem tika piedāvāti: gleznainais Liedes līcis pie Laktiņām, Zaķu vecaine Aiviekstes krastā, ozolu mežs Liedes krastos, kā arī Naudas ozols pie Lubānas – Meirānu tagadējā vecā ceļa. Tūristiem tika ieteikts brauciens motorlaivā uz Lubānas ezeru, pa ceļam apskatot Akmeņtaci, Līčgala novērošanas torni, Pededzes grīvu un Lubānas klānus. Nogurušie Lubānas pagasta apmeklētāji varēja nakšņot Āboliņos (pārzinis V. Rutks), Cīruļos (M. Saujiņa) un Lubānā, Brīvības ielā 4 (L. Brutāne).

No Lubānas dodoties ceļā ar jau pieminēto tvaikonīti „Kultūrtehnīķis”, astoņās stundās varēja nokļūt līdz pat Sāvienas Cūku krogam. Nākamā pietura bija Meirānu muiža, un, ja tālāk izvēlējās sauszemes ceļus, Meirānu pagastā varēja doties atpūsties pie Salas un kapu ezera, apskatīt Visagala pilskalnu, Visagala kapsētu ar pieminekli Oskaram Kalpakam. No Mežamuižas trigonometriskā torņa varējis redzēt pat Madonas ģimnāziju un Cescvaines pili. Nakšņošanas vietas bija kādreizējā Meirānu muižas pilī – sešklasīgajā pamatskolā (pārzine E. Lāže), Gaigalās (A. Plate) un Gaigaliešos (E. Baltais).

Pieminekļi O. Kalpakam tagad atrodams Indrānu pagastā, bet viņa dzimtās mājas „Liespalas”- Ošupes pagastā, kura teritorijā atrodas pieci arheoloģijas

pieminekļi. Interesentiem ir iespēja apskatīt arī Lubānas ezera slūžu kompleksu, lielāko šķirnes aitu fermu Latvijā un apmesties divās viesu mājās. Naktsmītnes tiek piedāvātas arī Lubānas un Indrānu pagasta ciemiņiem.

Nr.4

Turpinot ceļot *laikā un telpā*, dosimies uz Praulienas un Ļaudonas pagastu.

1930. gados pārvietojoties pa Aivieksti ar tvaikonīti, varēja piestāt Saikavā. Kā dabas jaukumus te piedāvāja gleznainos Aiviekstes krastus no Vecsaikavas līdz Sauleskalnu mājām un Saikavas muižas parku. Ceļotāji varēja nakšņot Vintiešos (pārzinis J. Krūklis) un Viesturos (L. Taukuļa). Praulienas pagastā tika piedāvāti apskatei Ubānu pilskalns, Velna krānsns jeb Naudas dobe un vairākas senkapu vietas, atpūtai - upīšu un ezeru krasti, naktsmītnēm – Silenieku mājas (P. Hincenbergs). Šogad Praulienas pagastā ir divas nakšņošanas vietas. Pagastā atrodas trīspadsmit arheoloģijas pieminekļi, kā arī Madonas rajona dižākais ozols un otrs lielākais akmens Latvijā – Velna Skroders.

Taču arī kaimiņi – Ļaudonas pagasts var pamatoti lepoties ar Latvijas dižakmeņu sarakstā esošu, gan pagaidām mazāk pazīstamu, *pērlī* – Teterakmeni, kas noslēpies paugura nogāzē netālu no Mētrienas pagasta robežas. Akmens kore atgādina lauku pirtiņu, tā augstums kalna pusē 2,2 metri, leļpusē – 4 metri, apkārtmērs - 18 metri. Kopumā pagastā ir trīspadsmit arheoloģijas pieminekļi un citi interesanti objekti, tāpēc paldies Ļaudonas pagasta priekšsēdētājam Līgai Calmānei par atsaucību un palīdzību to apsekošanā. Visai interesants liktenis ir kulta vietai – Jaunzemju dobumakmenim. Tam, kā stāsta vietējie iedzīvotāji, pirms vairāk kā divdesmit gadiem daļa akmens nošķelta, aizvesta uz citu rajonu un no tās izveidots kapa piemineklis kādām tolaik ievērojamam kopsaimniecības vadītājam. Šīs darbošanās pēdas, pat dažī rīki, joprojām labi saskatāmi.

Šogad Ļaudonas pagastā tiek piedāvāta viena viesu māja. 1930. gados varēja pārnakšņot Baložu mājās (pārzinis O. Balodis) un tūristu apmetnē Brīvības ielā 1. Ļaudonā darbojās tūristu aģents, ceļotāji tika aicināti uz skaistajiem Krustkalniem blakus Plenču ezeram un Alu kalnu Driksnu silā, kā arī apskatīt luterāņu baznīcu. Sāvienas pagastā bija viena nakšņošanas vieta – Jaunzemos (J. Kaminskis). Kā dabas jaukumi tika piedāvāti Sāvienas muižas parks, ezers un Sāvienas pilskalns ar skatiem gan uz Vidzemes, gan Latgales pusi.

Nr.5

Lai ceļotāji zinātu, kurp ir vērts doties un ko katrā vietā var ieraudzīt, jādodas informācijas centru virzienā, kurus atpazīstam ar simbolu “i”.

Kā pastāstīja Madonas rajona padomes Vidzemes reģionālā informācijas centra vadītāja Banga Vēze, viņu galvenais uzdevums ir sniegt informāciju par mūsu rajonu. Par tūrisma piedāvājumu var uzzināt gan rajona padomes mājas lapā, gan izdotajos bukletos un informatīvajās lapās “Solis pagātnē”, “Dzīvo zaļi”, “Naktsmītnes Madonas rajonā” un citos, kur katrs interesents var atrast nepieciešamās ziņas. Taču centrā droši var interesēties arī par citiem rajoniem, ja nepieciešams, tiek sniegtas konsultācijas uzņēmējiem, kas darbojas tūrisma jomā, sastādīti maršruti.

1930. gados mazliet līdzīgas funkcijas bijušas tūristu aģentiem. Mūsu tagadējā rajona teritorijā darbojās septiņi tūristu aģenti – Ā. Josefs Dzelzavas pagastā, E. Dreimanis Kalsnavas pagastā, K. Tukmanis Ļaudonas pagastā, E. Lāže Meirānu pagastā, J. Kaminskis Sāvienas pagastā, R. Baltpurviņš Viesienas pagastā un P. Čevers Varakļānu pagastā. Datoru gan toreiz nebija, galvenais uzdevums bija rūpēties par to, lai darbības rajonā būtu kārtībā informācijas vitrīnas – fotogrāfijas, plāni, uzraksti, ziņas par naktsmītnēm tūristiem. Veidojot jaunas vitrīnas, tās centās likt pie glītākiem stabiem ar mazu nojumīti. Aģentiem tāpat bija jāgādā, lai būtu apmācīti tūristu pavadoņi, bet pašiem tūrisma sezonas laikā bija jānēsā speciālas nozīmes. Tā kā par šo tēmu muzejā ir maz informācijas, būsīm pateicīgi viesiem, kas varētu pastāstīt sīkāk par tūristu aģentu darbošanos.

1938. gadā valsts 20 gadu jubilejas svētkos pirmo reizi atzinība tika parādīta arī vairākiem tūrisma aģentiem un naktsmītņu saimniekiem. Bet trīs cilvēki apbalvojumu saņēma kā tūrisma darbinieki – Valsts dzelzceļa ceļojumu biroja “Celtrans” direktors Paulis Līcis un divu tūrisma nodaļu aģenti - Jānis Sviestiņš Ventspilī un Jānis Kalniņš Madonā. Par sevišķi rosīgu tūrisma propagandēšanu Madonas novadā, sistemātisku rakstīšanu par tūrismu un saviem ceļojumiem vietējā presē un tūristu ekskursiju rīkošanu no Madonas J. Kalniņš tika apbalvots ar Atzinības Krusta 5. šķiru.

Ceļotājiem tika izdoti bukleti ar dažādiem vērtīgiem padomiem, piemēram, kājāmgājējiem ieteica iet taisni, galvu turēt augstu, krūtis uz priekšu, nēsāt vieglu apģērbu, un ja saule nav karsta, iet bez cepures. Bet ritenbraucējiem pēc katras stundas brauciena 5 – 10 minūtes ieteica pāriet kājām, lai pasargātu sirdi un kāju muskuļus no pārpūlēšanas. Tika ieteikts palīdzēt lauku darbos to māju saimniekiem, kur tūristi nakšņo. Bet vakarā pie ugunsкура vajadzēja aicināt arī saimes ļaudis un vakarēšanu beigt ne vēlāk kā 22.30 ar *Dziesmu brīvai Latvijai*.

Nr.6

Turpinot ceļojumu pa mūsu rajonu, dosimies uz Barkavas, Murmastienes, Varakļānu pagastiem un Varakļāniem, kur atrodas trīspadsmit kultūras pieminekļi, vairāki vēsturiski pieminekļi un Eiropas kultūras mantojumu dienu objekti, kā arī daļa Teiču dabas rezervāta.

Barkavas pagastā atrodas četri arheoloģijas pieminekļi, arī Lisiņas (Aizkārķles) pilskalns, kur 1998.gadā tika svinīgi pacelts Eiropas kultūras mantojuma dienu karogs. Pilskalns un Barkavas katoļu baznīca ir iecienītākie apskates objekti Barkavas pagastā. Jau 1930. gados pilskalns un Lisiņas upe ar ozolmežu piekrasti minēti kā dabas jaukumi Barkavas pagastā. Tagad pagasta teritorijā atrodas trīs dabas liegumi: Barkavas ozolu audze, Lielsalas purvs un Lubāna ieplakas dabas liegums.

Murmastienes pagastā uzmanību piesaista pēc arhitektes Ināras Ketleres projekta 1993. gadā celtais krucifiksa namiņš pagasta centrā, Siksala, Siksalas ezers un kapi. Siksalā atrodas pagasta augstākais paugurs (115,3 metri virs jūras līmeņa). Šajā lielākajā no Teiču purva salām bijis vecticībnieku ciems. Tagad apdzīvotas vien dažas mājas, bet bijušo māju vietas, skaistais ezers un kapi tā stāvajā krastā liecina par kādreiz rosīgo dzīvi. Par šo vietu zināja stāstīt Siksalā satiktā, tur dzimusī un skolas gadus pavadījusi Valentīna Aizpuriete, kas vasarās kopā ar mazbērniem atbrauc apkopt tuvinieku kapus un baudīt Siksalas mieru un klusumu.

Otrā pagasta malā atrodas Meža Strodi. Tur 1936. gada 16. augustā tika atklāts Latvijas brīvības cīņu piemineklis ar uzrakstu “Liepājas kājnieku pulka cīņu upuru un uzvaras vieta Latgalē 1919. g. 26. VIII. Ar asinīm mēs pirkām katru savas zemes stūrīti – tā tagad mūsu”. Turpmākajos gados gan skolēni, gan pieaugušie tur

pulcējušies uz piemiņas brīdi 18. novembrī. Okupācijas laikā piemineklis ticis demolēts, tā augšdaļu kāds vietējais iedzīvotājs izmantojis ģimenes kapiem. Tagad piemineklis ir atjaunots un rūpīgi apkopts, vien mazliet koku aizsegā paslēpies un no ceļa uzreiz nav pamanāms. Par iespēju vienā dienā tik daudz apskatīt - paldies Murmastienes pagasta padomei un Zeltītei Veipai!

Varakļānu pagastā atrodas Silnieku un Stirnienes (Tiltagala) senkapi, bet Varakļāni bagāti ar arhitektūras pieminekļiem. Diviem no tiem – pilij 1997. gadā un katoļu baznīcai 1999. gadā tika dāvināti Eiropas kultūras mantojuma dienu karogi.

Barkavas un Stirnienes pagastā 1930. gados nav bijis nakšņošanas vietu, Varakļānos tās piedāvātas Valsts ģimnāzijas telpās. Šogad ceļotāji naktsmītnes var sameklēt Barkavas un Murmastienes pagastā.

Nr.7

Kultūras pieminekļiem bagāts ir Cesvaines, Dzelzavas un Sarkaņu pagasts – kopā piecdesmit septiņi arheoloģijas, arhitektūras un mākslas pieminekļi.

Iecienītākie apskates objekti Cesvaines pilsētā ar lauku teritoriju ir Cesvaines pils, luterāņu baznīca, Augusta Saulieša kapa piemineklis Ķinderu kapsētā un Grašu pils. Cesvaines pilsētas lauku teritorijā ir virkne arheoloģijas pieminekļu – senkapi un kulta vietas. Te var meklēt arī Valģu Velna akmeni, uz kura, kā vēsta teika, reiz sēdējis velns un lāpījis bikses. Gailis, protams, iedziedājies neīstajā brīdī un, prom skrienot, velns ar kāju izrāvis strautiņu. Velna akmeņi ir arī Sarkaņu pagastā (Īvānu) un Dzelzavas pagastā (Gribažu). Īvānu Velna akmens saukts arī par Leišu kārkla akmeni un Upurakmeni, vēl 19. gadsimta vidū turp esot nesti ziedojumi.

1930. gados Cesvaines pagastā kā dabas jaukumi tika piedāvāti mācītāja mājas parks, ozols Kalnastrazdos un plašs skats no pilskalna uz Lubānas ezeru, Grašu pagastā – Urdavas un Kujupes līči un kalnaina apkārtnē, Kraukļu pagastā – dzirnavu un Kaulača līcis, Sarkaņu pagastā – Breses kalns, Dzelzavas pagastā – parks un vasaras sarīkojumu vieta Obzerkalnā. Tagad Dzelzavas pagastā populārākās apskates vietas ir Dzelzavas pils, parks ar estrādi un pieminekli “Par Tēvzemi kritušiem”, kā arī Doku Ata muzejs un piemineklis viņam Biksenes kapos.

Cesvaines pagastā naktsmītnes kādreiz tika piedāvātas Valsts ģimnāzijas tūristu mītnēs Baltā mājā (pārzinis J. Āpša) un pilī (V. Skulte), Kraukļu pagastā – Jaunvēveros (E. Tiltiņa), Lejasvēveros (L. Kļaviņa) un tautas namā (J. Mednis), Kārdzabas pagastā – Jurgučos (A. Dakša) un tējnīcā (K. Bernovskis). Dzelzavas, Grašu, Sarkaņu un Patkules pagastā nav bijis apmešanās vietu.

1930. gadu nogalē Latvijas skolu jaunatnei tika organizētas sacensības ar saukli “Apceļo dzimto zemi!” Tajās piedalījās arī Cesvaines ģimnāzijas skolniece Ilga Aizupe. Viņa ceļoja divpadsmit dienas pa Vidzemi, astoņas dienas strādāja lauku darbos un rezultātā ieguva 3. godalgu – fotoaparātu. Ilga rakstīja: “Ai, tas būs skaisti – kā svētceļojums, kurā mūs pavadīs senie bruņinieki, pilsdrupu vecie stāsti, senču upuru altāru svētais miers. Kalnos mēs būsim tuvāk debesīm, ielejās – tuvāk zemei, bet ezeru dzidrie ūdeņi aizskalos visu tumšo. Un tad mēs varēsim ieiet kādā klusā baznīcā. Mēs iesim pa ceļiem, kuru putekļi nekad nav seguši tavas kājas, runāsimies ar cilvēkiem, kuru prieki un sāpes, tikumi un parašas sveši.”

Nr.8

“Veselas brīnumu bagātības dzīvo mums līdzās, bet mēs bieži vien kā aklie ejam garām un ejam cauri vēl neatklātām, bet zūdošām savas tautas garamantu vērtībām”, tā pirms gadiem trim rakstīja Guntis Eniņš par krusta kokiem.

No Latvijā zināmajiem vairāk kā sešdesmit krusta kokiem divi- bērzs un priede - bija Liezēres pagastā. Diemžēl - bija, jo bērzs pirms neilga laika ir daļēji nolūzis. Tā raksturīgu fragmentu, iespējams, jau septembrī varēs apskatīt Madonas muzeja izstādē “Par kultūras pieminekļiem un dabas objektiem Madonas rajonā”. Krusta koki ir liecība par bērnu tradīcijām. Vedot mirušo uz kapiem, apstājās pie koka un tajā iegrieza vai iecirta krustu, lai mirušais no kapsētas nenāktu mājās – tālāk par iezīmēto koku viņš netiktu. Šāda tradīcija bijusi raksturīga tikai atsevišķiem Vidzemes pagastiem, arī Liezērei. Kā raksta Guntis Eniņš, kas ir apzinājis un pētījis krusta kokus, tie bieži atrodies senkapu tuvumā - varbūt tauta zemapziņā atceras savu tālo senču kapu vietas un savdabīgi godina senos aizgājējus.

Krusta priede arī 1930. gados Liezēres pagastā minēta līdztekus tādiem dabas jaukumiem kā upes un ezeri, savukārt krusta bērzs – kā viens no Lubejas pagasta īpatnumiem, arī Lubejas parks un Pelnu kalns, no kura pavēries plašs skats uz apkārtni. Kusas pagasta apceļotājiem tika atgādināts par upju līčiem, bet Oļu pagasta ciemiņiem – par Arnicēnu pilskalnu un Nesaules kalnu.

Liezēres pagasta Kalna Jaunzemu mājās jau otro vasaru notika filmas “Likteņa līdumnieki “ uzņemšanas darbi. 1995. gadā gan šīs mājas, gan Liezēres vecās kapsētas kapliča bija Eiropas kultūras mantojuma dienu “Koka mantojums Latvijā” objekti. Liezēres un Aronas pagastā ir četrdesmit septiņi valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā esoši arheoloģijas un arhitektūras pieminekļi.

Liezēres pagastā tūristu apmešanās vieta kādreiz bija Kaukuros (pārzinis J. Turnis), Oļu pagastā – Ukuļos (V. Zvirgzdiņš), bet Kusas un Lubejas pagastā naktsmītņu nav bijis. Šogad ceļotājiem piedāvā četras nakšņošanas vietas Aronas pagastā.

Nr.9

Noslēdzot ceļojumu pa mūsu rajonu, dosimies uz Lazdonas, Kalsnavas, Mārcienas un Mētrienas pagastiem.

Lazdonas pagastā valsts aizsargājamais kultūras piemineklis ir Lazdonas pilskalns, Mētrienas pagastā –Sildu pilskalns, Rijzemju Baznīckalniņš – kulta vieta un Zviedrukalna senkapi, Kalsnavas pagastā - Matisēnu, Īvēnu, Jaunrūcēnu, Teikaiņu, Tutenu un Kalsnavas baznīcas senkapi, Mārcienas pagastā – trīspadsmit arheoloģijas un arhitektūras pieminekļi, tai skaitā Mārcienas muižas apbūve ar parku, seši senkapi, divi pilskalni, Plekšēnu Zviedru skanste – viduslaiku nocietinājums un Viļumu viduslaiku kapsēta.

1930. gados Lazdonas pagastā kā kultūrvēsturiskas vietas un dabas jaukumi minēti muižas centrs ar meža salu, Midziņsala pie pagastnama un senlaiku akmeņi Biku māju zemē. Kalsnavas pagastā tika piedāvāti skaistie Savītes krasti pie Ozolkalna un Talejas upes krasti pie 2. pakāpes pamatskolas, Mārcienas pagastā – parks ar alejām un lielie ozoli, Mētrienas pagastā – Odzienes ezers un apkārtnē, divi veci ozoli Jurjānos, pilskalns ar plašu skatu uz līdzeno apkārtni. Odzienes ezers ar apkārtni (Ozolkalns ar brīvdabas estrādi) joprojām ir viena no iecienītākajām vietām

Mētrienas pagastā, vēl arī Sildu pilskals ar Dzērvītes ezeru un skatu uz Teiču purvu, mākslinieku Gunāra un Izabellas Kroļļu lauku sēta „Rubeņi” un mākslinieces Baibas Dumpes keramikas darbnīca „Brīvnieki – Kolbergi”.

1930. gados nakšņošanas vietas Mārcienas pagastā bija Lejas Diņķēnos (A. Poriešs), Lazdonas pagastā – Trulēs (A. Cīrulis), Kalsnavas pagastā darbojās tūristu aģents E. Dreimanis. Lazdonas un Mētrienas pagastā nebija apmešanās vietu. Šogad nakšņošanas iespējas piedāvā Mārcienas pagastā.

Mūsu rajonā ir arī īpaši koki, kas nav dižkoki, bet saistās ar kādu tradīciju, notikumu vai cilvēku. Pirms trijiem gadiem „Latvijas Vēstnesī” publicētais sarakstā „Par mūsu vēstures zaļajiem pieminekļiem” lasām, ka mūsu rajona deviņās pašvaldībās ir 23 zaļie pieminekļi – krusta koki Liezēres pagastā, Jāņa Zābera ozols Indrānu pagastā, birtala pie Teodora Reitera dzimtās mājas Ļaudonas pagastā, Gustavskolas lapegļu aleja Praulienas pagastā, Balto ceriņu krūms pie nezināma vācu karavīra kapa Kalsnavas pagastā, brāļu Jurjānu piemiņas ozoli Ērgļu pagastā un citi, jācer - joprojām zaļojoši.